

کودکان اینفلوئنسر و مسؤلیت حقوقی؛ آیا دولت حق مداخلہ دارد؟

گفتگو با فایان حسین، رئیسہ و محسن رادکانہ
متخصصان حقوق کودکان

مرکز عدالت
برای کودکان و نوجوانان

کودکان اینفلوئنسر و مسؤلیت حقوقے؛

آیا دولت حق مداخله دارد؟

گفتگو با آقایان حسین رئیسه و محسن رادکانے

متخصصان حقوق کودکان

مقدمه

اخیرا پلیس از برخورد با ۳ نوجوان دختر و پسری که در اینستاگرام فعالیت داشتند خبر داد، خبری که بازتاب گسترده‌ای در محافل خبری پیدا کرد. برآورد پلیس این بود که اینها مورد سوءاستفاده خانواده و خویشاوندان قرار گرفته‌اند و به همین دلیل با آنها برخورد شده و به خانواده‌ها هشدار دادند که مراقب کودکان در شبکه‌های اجتماعی باشند. خیلی‌ها به این مسئله پرداختند منتها ابعاد حقوقی مسئله و بحث مسئولیت حقوقی و اجتماعی این موضوع مغفول ماند و ما فکر کردیم که در این گفتگو خوب است به ابعاد حقوقی و مسئولیت دولت در حفاظت از کودکان بپردازیم و به این پرسش پاسخ دهیم که مسئولیت حقوقی دولت در قبال کودکان اینفلوئنسر چیست؟ وقتی به مسئله کودکان اینفلوئنسر نگاه می‌کنید به نظر این مساله نمی‌تواند از یک قاعده کلی پیروی کند، چراکه گاهی ما با کودکانی مواجه هستیم که سنی کمتر از ۱۳ سال دارند و مشخص است که پشت پرده صفحه اینستاگرامی آنها والدین قرار دارند و گاهی با نوجوانان بالای ۱۳ سال که مستقل از والدین خود تولید محتوا و کسب و کار اینترنتی دارند. لذا تفکیک این دو گروه از کودکان در بررسی بعد حقوقی و مسئولیت دولت در قبال آنها ضروری به نظر می‌رسد.

در این گفتگو خدمت آقای حسین رئیسی متخصص حقوق کودکان و آقای محسن رادکانی کارشناس حقوق هستیم.

- پژمان تهوری: آقای ریسی لطفا اجازه دهید با شما این بحث را شروع کنیم. خوب است یک مقدمه از شما راجع به بحث حقوقی مورد اشاره داشته باشیم و بعد گفتگو را با سوالهای مطرح پی بگیریم.

حسین رئیسی: مسئله استفاده از شبکه‌های اجتماعی، فضای مجازی یا فضای سایبری، موضوع بسیار مهمی در دنیای امروز ما است از یک طرف استفاده از این فضا، برای خانواده‌ها اجتناب‌ناپذیر شده و اگر کسی دانش این فضا را نداشته باشد یا کودکی ارتباطی با این فضا نداشته باشد دچار مشکل می‌شود.

این فضا مثل فضای اجتماعی و واقعی می‌تواند با خودش خسارت، خشونت، بهره‌کشی و مسائلی از این دست را به همراه داشته باشد و حتی برای کودکان می‌تواند مسائل حادثتری رقم زند چراکه کنترل در این فضا، کمتر و فاصله میان دانش والدین و دانش کودکان و نوجوانان بسیار است و به عبارتی کودکان در این فضا عموماً پیشروتر از والدین هستند.

تنها کاری که باید بکنیم تلاش برای کاهش خشونت جسمی، عاطفی، روانی و اخلاقی علیه کودکان است. از دیدگاه حقوق کودک اینجا ۳ موضوع حائز اهمیت است:

۱- هیچ فضایی نباید موجب اعمال خشونت علیه کودکان (کودک آزاری) شود.

۲- بخش‌هایی که ممکن است منجر به کودک آزاری شود از دسترسی کودکان خارج شود. تضمین‌های حقوقی لازم الاجرا برای حفاظت از کودکان در فضای مجازی وضع شود.

مساله‌ای که الان با آن روبرو هستیم استفاده از کودکان توسط والدین، برای کسب شهرت و یا منافع اقتصادی است. جایی که خانواده‌ها می‌خواهند عقب ماندگی‌های خود را جبران کنند. نمونه‌های آن در اینستاگرام فارسی به کرات وجود دارد. در این خصوص کنوانسیون حقوق کودک تکلیف را روشن کرده باید در فضای مجازی از کودکان حفاظت و زمینه رشد آنها را فراهم کرد و اجازه نداد رشد، بقا و پیشرفت کودک خدشه‌دار شود.

۳- منافع عالی‌ه کودکان تضمین شود. هیچ فضایی نباید مصلحت و منافع حال آینده و مجموعه منافع کودکان شامل منافع اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی، عاطفی و روانی را به خطر اندازد.

در قانون حمایت از خانواده به صراحت واژه منافع عالی کودکان بیان شده است. در قانون حمایت از کودکان و نوجوانان انواع خشونت علیه کودکان لحاظ شده هر چند همه محیط‌های پرخطر برای کودکان و نوجوانان در این قانون تعریف نشده است.

در کنوانسیون حقوق کودک حق دسترسی کودکان به اطلاعات و حق محفوظ ماندن حریم خصوصی کودکان و نوجوانان به صراحت آمده است. در قانون حمایت از کودکان مصوب مجلس شورای اسلامی نیز بخش‌های از کنوانسیون از جمله آسیب‌های ناشی از

سهل انگاری والدین، سوءاستفاده از کودکان، بد رفتاری و آسیب‌های روحی و عاطفی دیده شده، اما پرسش امروز ما این است که «آیا تشویق کودکان به فعالیت در فضای مجازی برای خودنمایی، کسب منفعت مادی، آیا به کودکان آسیب می‌رساند یا نه؟» ما به یک روانشناس نیاز داریم که به این پرسش پاسخ دهد.

در مورد ضرورت دخالت دولت باید گفت هم دولت و نهادهای مرتبط و هم نهادهای جامعه مدنی باید نسبت به این مساله حساسیت نشان دهند و از ورود خسارت به کودکان جلوگیری کنند.

- پژمان تهوری: یک فرضی در صحبت‌های شما بود و اینکه این فضا و این محیط که ما به اسم کودکان اینفلوئنسر می‌شناسیم، محیطی کاملا پر خطر برای بچه هاست و تمام مباحث بیشتر روی این فرضیه بود. اما این مساله بعد دیگری هم دارد. اگر از آن طرف ماجرا نگاه کنیم وقتی صحبت از این کودکان می‌کنیم، اینها کودکانی هستند که حالا با هدایت خانواده یا دیگران، پول‌های کلان می‌سازند و مختص به ایران نیز نیست، یوتیوب پر است از ویدیوهای که خانواده‌ها با بچه‌هاشون ساخته‌اند و اتفاقا بازدیدکننده‌های خیلی زیادی هم دارند. وقتی با خانواده کودکان اینفلوئنسر صحبت می‌کنید معتقدند پولی که از این طریق وارد زندگی این کودکان می‌شود، آینده مالی آنها را کاملا می‌سازد و آن را به نفع کودکان می‌دانند. بنابراین این سوال مطرح است که ما به لحاظ حقوقی چه قاعده‌ای داریم که تشخیص دهیم چه رفتاری خلاف منافع عالی کودکان یا همان بست اینترنتی که در قانون حمایت از کودکان آمده است و چه رفتاری نیست؟

حسین رئیسی: قاعده‌ای که اینجا وجود دارد، همان قاعده خشونت یا به اصطلاح خسارت هست. یا بهتر بگوییم قاعده آسیب است. هر رفتاری که برای کودک آسیب‌زا باشد ممنوع است. اینکه کدام رفتار آسیب‌زاست را یک متخصص بهداشت روان باید تعیین کند که عوامل موثر بر رشد و تعالی کودک را می‌شناسد. ما نمی‌توانیم به سادگی تشخیص دهیم. بنابراین مسئله و معیار آسیب است و تشخیص آسیب هم به عهده علم است و مصادیق را هم می‌شود با مبانی علمی روشن کرد.

درست است که این کودکان و خانواده‌های آنها پول‌های کلانی می‌سازند ولی امروز کودک را نباید دید باید دید ۲۰ سال آینده که این کودکان بزرگ می‌شوند و می‌خواهند وارد جامعه شوند، چقدر رشدشان متاثر از این فعالیت‌ها آسیب دیده. بر همین اساس باید برای این فعالیت‌ها ممنوعیت و حتی مجازات وضع کرد.

الان به سادگی بهره‌کشی از کودکان در فضای مجازی در حال وقوع است این بهره‌کشی ذاتا عملی مجرمانه است که هم در قانون حمایت از کودکان و هم در کنوانسیون حقوق کودک به آن پرداخته شده، به نظر این رفتار کودکان اینفلوئنسر را باید به عنوان پدیده‌ای خطرناک برای کودکان در نظر بگیریم.

- پژمان تهوری: اینجا وقتی مسئله بهره‌کشی را مطرح می‌کنید ما با تجربه بقیه کشورها در دنیا مواجه هستیم که به سمت قانونمند کردن آن حرکت کرده‌اند. جایی خواندم در فرانسه آمده‌اند برای پیشگیری از بهره‌کشی از کودکان، خانواده‌های آنها را وادار کرده‌اند تا به نام کودکان حسابی باز کنند و بخشی یا تمام درآمد حاصله از فعالیت کودک در فضای مجازی را به حساب کودک واریز کنند و خانواده‌ها به این حساب دسترسی ندارند تا زمانی که کودک به سن قانونی می‌رسد. بنابراین ما در کشورهای توسعه‌یافته نیز نمی‌بینیم که آنها ممنوعیتی وضع کرده باشند، بلکه به سمت قانونمند کردن موضوع رفته‌اند. خوشحال می‌شوم در این خصوص نظر آقای محسن رادکانی را نیز بشنویم.

محسن رادکانی: در رابطه با این موضوع که شما مطرح کردید ما دو تا مساله داریم، اولین مساله است شمار یا با عنوانی که شما مطرح کردید بهره‌کشی و دوم مساله خشونت و هر دو مسئله از نظر حقوقی قابل برداشت است و ما شاخص‌های مدونی برای آن داریم که می‌توانیم به آن استناد کنیم.

یکی مقاله‌نامه ۱۸۲ سازمان جهانی کار، بدترین اشکال کار کودک که است شمار است را مشخص کرده و ۱۸۲ کشور از جمله ایران به آن پیوسته‌اند. دیگری پیمان‌نامه حقوق کودک است که آقای رئیسی به درستی آن را توضیح دادند. سومین هم جنرال کامنت شماره ۲۵ است که تفاسیر عمومی پیمان‌نامه حقوق کودک و دستورالعمل‌ها و پروتکل‌های اختیاری و اجباری را بیان می‌کند. این سه به ما کمک می‌کند که بهتر حقوق کودکان را استیفا کنیم.

پیمان‌نامه حقوق کودک ۴ اصل استوار دارد که کشورها نیز نمی‌توانند حق تحفظی برای خود داشته باشند و به این اصول خدشه وارد کنند:

اصل اول پیمان‌نامه اثر عدم تبعیض است. این اصل به ما یادآوری می‌کند که ما نباید محیط غیر برابری برای کودکان ایجاد کنیم.

اصل دوم، اصل منافع عالی‌ه کودکان است. برای منافع مطلوب ما یک چارت داریم که چهار بخش دارد:

- منافع مطلوب
- منافع نامطلوب
- مضرات مطلوب
- مضرات نامطلوب.

دو مورد آخر هرگز پذیرفته نیست و باید همیشه اول منافع مطلوب، و در صورت ممکن نبودن، منافع نامطلوب را در نظر قرار دهیم.

اصل سوم، اصل حیات و رشد و توسعه است.

چهارمین اصل، حق شنیده شدن و مشارکت کودکان است.

این چهار اصل در کنار هم باید رعایت شوند و هر کدام اگر نقض شود، عملاً هر ۴ تا نقض شده و اساساً منافع عالیه کودکان نوک پیکان این چهار اصل قرار دارد.

حالا با این چهار اصل چطور می‌توانیم وارد مساله کودکان در محیط‌های دیجیتال شویم؟ این اصول عام که مطرح کردیم در حوزه محیط‌های دیجیتال، به عدم تبعیض تعبیر می‌شود. حق عدم تبعیض مستلزم این است که کشورهای عضو اطمینان حاصل کنند که همه کودکان از راه‌های معنادار به محیط‌های دیجیتال دسترسی یکسان و موثر دارند. کشورهای عضو پیمان نامه بایستی تمام اقدامات لازم را برای غلبه بر محرومیت دیجیتال انجام دهند، این امر شامل دسترسی رایگان و ایمن برای کودکان در مکان‌های عمومی اختصاص یافته به کودکان محقق می‌شود.

اگر سرمایه‌گذاری و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در رابطه با این موضوع که کودکان با حداقل امکانات به اینترنت ایمن در مدارس و خانه دسترسی داشته باشند، صورت نگرفته یعنی ما نتوانسته ایم محیط غیر تبعیض‌آمیز ایجاد کنیم. لذا کودکان ممکن است با محرومیت‌های استفاده از فناوری و خدمات دیجیتال مواجه باشند و ارتباطات نفرت‌انگیز و برخوردهای غیر منصفانه از فناوری‌ها را تجربه کنند و مورد تبعیض قرار گیرند؛

اشکال دیگر تبعیض هم زمانی ایجاد می‌شود که فرآیندهای خودکار، موجب فیلترینگ اطلاعات یا تصمیم‌گیری بر اساس داده‌های مغرضانه انجام می‌شود و می‌تواند برای کودکان غیرمنصفانه باشد و کودکان را دچار تبعیض کند.

- پژمان تهوری: خیلی ممنون ولی من کماکان جواب سوالم رو نگرفتم. اصولاً وقتی صحبت از کودکان اینفلوئنسر می‌کنیم، به نظر اینجا به دو موضوع باید توجه کرد. اول اینکه درست است که بهره‌کشی از کودکان خلاف قانون است و باید متوقف شود ولی آیا فعالیت هر نوع کودک اینفلوئنسری مصداق بهره‌کشی است؟ در همین مورد خاص که اول بحث اشاره کردم پلیس محتوای مبتذل را دلیل برخورد پلیسی عنوان کرده است. دوم اینکه برخی از کودکان اینفلوئنسر محتوای آموزشی مفید تولید می‌کنند، آیا آن هم مصداق آسیب به کودک است؟ در یک کلام آیا همه فعالیت کودکان اینفلوئنسر را می‌شود در یک کتگوری گنجانند و برای آن نسخه بیچید؟

حسین رئیسی: سوال جالبی است. ما دو قانون مرتبط داریم:

- قانون حمایت از کودکان
- قانون امور سمعی و بصری.

در هر دو به مساله کودکان پرداخته و مقرر شده که سؤاستفاده از کودکان مجازات سنگین دارد. مشکل حقوقی که ما در اینجا داریم این است که فقط یک بار واژه فضای مجازی در قانون حمایت از کودکان و نوجوانان به کار رفته و در آن یک بار هم فقط اشاره می‌کند به استفاده از کودکان برای تولید محتوای مبتذل و مستهجن، و سایر محتواها جرم انگاری نشده است.

پاسخ همانی است که قبلاً گفته شد باید ببینیم فضا آسیب زا است یا خیر. بهره‌کشی از کودکان به خودی خود آسیب‌زا است. اما چون کودک تعریف شده به سنین صفر تا ۱۸ سالگی، پس باید یک تفکیکی قائل شد. همانطور که اشاره کردید با قوانینی چون مکلف کردن والدین به واریز درآمد حاصله به حساب کودکان و ممنوعیت استفاده از آن تا رسیدن کودک به سن ۱۸ سال، می‌توان جنبه بهره‌کشی کار مجازی کودکان را کنترل کرد ولی متأسفانه در ایران به دلیل اقتدار بیش از اندازه‌ای که به پدر داده شده هر نوع قانونی با توجیه ولایت شرعی پدر رد می‌شود و باید با تفسیر حقوقی و با استناد به ممنوعیت خیانت اقتصادی پدر به فرزند این مساله را به نتیجه برسانیم تا هر نوع بهره‌کشی اقتصادی از کودک ولو کودک اینفلوئنسر ممنوع شود و خلاء قانونی برطرف.

محسن رادکانی: استثمرار کودکان با منافع مالی که از کودکان حاصل می‌شود تعبیر می‌شود. چرا در جامعه بشری استثمرار از کودکان امری قبیح آسیب‌زا است و چرا باید حذف شود؟ به دلیل اینکه کودک باید در جامعه مولد باشد. یک سرمایه‌گذاری ۱۸ ساله روی کودک به صورت عاطفی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی صورت می‌گیرد تا مولد بودن کودک اتفاق بیفتد. به همین دلیل در این دوره چون کودک آزادی اراده ندارد باید بهره‌مالی بردن از کودک را محدود کرد. در قوانین ایران این امر امکان‌پذیر نیست، بنابراین باید متوقف کردن بهره‌کشی از کودکان باید مانع کار کودکان چه در خیابان چه کودک اینفلوئنسر شد. البته به روش درست باید جلوی استثمرار کودک را گرفت و قطعاً رفتار اخیر پلیس با سه نوجوانی که اشاره کردید رفتار درستی نبود و پلیس باید مواخذه شود.

موضوع ابتذال، که مطرح کردند در پروتکل بیورنوگرافی کودکان که پیوست پیمان نامه حقوق کودکان است آمده. براساس این پروتکل هر فعالیتی که اعمال منسوب به جنسیت یا اعمال جنسی در آن باشد ممنوع است و باید جلوی تولید و نشر آن گرفته شود.

- پژمان تهوری: اینجا یک سوال برای من وجود دارد و آن اینکه کودکان اینفلوئنسر را چرا نمی‌شود با کودکانی که در سینما فعالیت دارند مقایسه کرد؟ چرا حضور کودک ما در سینما باعث افتخار ولی وقتی همین کودک در فضای مجازی اینفلوئنسر می‌شود نسبت به آن گارد داریم و آن را خلاف منافع کودک ارزیابی می‌کنیم؟

محسن رادکانی: خیلی نکته خوبی مطرح کردید فرق این دو تا با هم چیست. سینما، تئاتر، فیلم، تبلیغات تلویزیونی اینها یک چارچوبی دارند. به نمایش بنگرید، بازیگر در صحنه حاضر می‌شود، وقتی کار اجرا شد، پرده می‌افتد و دوباره بالا می‌رود، بازیگران جلو می‌آیند، تعظیم می‌کنند و به زندگی عادی باز می‌گردند. این قاعده نشان می‌دهد که یک فضایی میان نمایش و زندگی وجود دارد. ولی در سوشال مدیا، ما دیگر فاصله‌ای میان پرفورمنس و زندگی نداریم. همه چیز شده نمایش. وقتی این اتفاق می‌افتد، کودکان توان و تحمل ضربات و آسیب‌هایی که به شخصیت شان وارد می‌شود را ندارند. برای اینکه نمی‌توانند بین زندگی شخصی و آنچه به نمایش گذاشته‌اند تفاوتی قائل شوند.

-پژمان تهوری: آقای رئیسی خوشحال می‌شوم جمع‌بندی شما را برای ختم کلام بشنویم

حسین رئیسی: خیلی متشکرم جلسه خوبی شد برای اینکه توانستیم هم‌اندیشی کنیم در مورد موضوع کودکان و فضای مجازی.

ابتدای جلسه مطرح شد که چه چیزی رشد و بقا و توسعه کودکان را مورد آسیب قرار می‌دهد. گاهی اوقات حتی استفاده از کودکان در سینما و مشخصاً از یک جهت در سینما به دلیل اینکه لزوماً باید یک قراردادی بین مثلاً پدر یا والدین کودک و تهیه‌کننده و کارگردان فیلم امضاء شود، می‌تواند نظام‌مند باشد اما در همان سینما هم آسیب‌هایی به همراه دارد. لذا شخصاً معتقدم استفاده از کودکان در سینما هم به دلیل خطرانی که ایجاد می‌کند نافی منافع عالیه کودکان است.

گاهی در سینما برای یک امر مثبت از کودکان استفاده می‌کنند برای مثال برای نشان دادن ظلمی که به کودکان زندانیان می‌شود می‌آیند از کودکان استفاده می‌کنند یا برای نشان دادن چهره زشت فقر، کودکان را وارد سینما می‌کنند ولی نتیجه این اقدامات به نفع کودکان نیست. لذا به تصویر کشیدن چهره کودکان به هر شکل آن چه سینما باشد و چه فضای مجازی که خشونت بار تر و فاقد قاعده‌ای مشخص است، به ضرر کودکان است..

سوء استفاده از تصویر کودکان برای ترسیم زخم و درد جامعه به هیچ عنوان مجوز قانونی، حقوقی و اخلاقی ندارد. من به شخصه با انتشار هرگونه تصویری از کودکان موافق نیستم و سالهاست که در مورد آن حرف زده‌ام و حرف می‌زنم اما متأسفانه این مساله مدام در حال تولید و تکرار است. به نظرم حتی حضور کودکان در فضای سینما هم تا اندازه‌ای قابل مقایسه با فضای اینفلوئنسری است.

حق دسترسی به اطلاعات برای کودکان در نظر گرفته شده اما ما ناچاریم یک مثلث را رعایت کنیم و آن تفکیک بین بهره‌کشی از کودکان با تضمین حق دسترسی آنها به اطلاعات؛ تفکیک بین سن کودک و قانون کار کودکان، که کار برای کودکان بالای ۱۵ سال را با رعایت حقوق آنها

به رسمیت شناخته و ایجاد امکان بروز فعالیت‌های خلاقانه و عاری از تبعیض. ضلع دیگر این مثلث رشد، بقا و توسعه کودک است که نباید به خطر افتد. حال آنکه آنچه به عنوان کودک اینفلوئنسر با آن روبرو هستیم معمولاً ساختن شخصیت‌های فیک برای کودکان و به خطر انداختن آنها است.

مساله دیگر بحث حریم خصوصی کودکان است. انتشار تصاویر کودکان و سوءاستفاده از کودکان برای اغراض سیاسی ولو اینکه یک خیر عظیمی در آن مستتر باشد یک شر بزرگ در پی دارد و آن آسیب به کودکان است.

قانونگذاران باید آگاه‌تر شوند و فقط مسئله ابتدال و سواستفاده جنسی از کودکان نیست که می‌تواند چهره بدی داشته باشد. بلکه رشد کودکان برای آینده هر جامعه‌ای و آینده خود کودک، اهمیت بسزایی دارد. کم توجهی به رشد کودک آسیب‌های فراوانی را در پی دارد. در قانون جدید حمایت از کودکان تا حدود این محیط تعریف شده و ما معیار قانونی برای حفاظت از کودکان داریم و باید آن را اجرا کنیم.

تابستان ۱۴۰۱